

руки непритомним: кожен добре знав як Блят вміє мордувати, кожен думав чи сьогодні заганятимуть під нігті голки, а чи будуть прищіплювати пальці дверима, або забивати цвяхи в спину. З професором Щепотьєвим робили трохи інакше: він мав бороду і на допитах кат виривав по довгій волосині з його бороди... Волосину за волосою, скільки часу тривав допит. Приводили його назад спухлого, скривавленого. Стояв довгий час очманілий, тоді з розпачу, ридаючи й хлипаючи, бився головою об стіну, його розраджували, як могли, клали компреси й нишком плакали. Одного разу його взяли знов на допит, мабуть вже сотий раз, коли борода була вже «мефістофельська». Назад він вже не повернувся. Зникла без сліду в «блатовських катівнях» світла людина, гордість українського народу.

Микола ЛАЗОРСЬКИЙ

Мельбурн

БЛИСКУЧИЙ ТАЛАНТ ПРОФЕСОРА ВОЛОДИМИРА ЩЕПОТЬЄВА

Вже в молоді роки розкрився талант В. О. Щепотьєва як дослідника рідного краю і, в першу чергу, його безцінної культурної спадщини. У 1909 р. він стає членом Полтавської губернської архівної комісії, спілкується з такими відомими етнографами та істориками Полтавщини, як Л. В. Падалка, А. Ф. Мальцев, І. Ф. Павловський, В. О. Пархоменко та ін. За порадою старших товаришів В. О. Щепотьєв бере участь у комплектації архівних фондів, виконує обов'язки бібліотекаря губернського архіву. Одночасно з цим на сторінках збірників архівної комісії з'являються його перші наукові розвідки¹. З часом статті та повідомлення Щепотьєва друкуються в «Киевской старине» і інших авторитетних наукових виданнях².

В колі інтересів молодого автора особливе місце посідало вивчення фольклору українського народу, народних пісень, дум тощо. Про те значення, яке він надавав саме цим дослідженням, свідчать його слова з передмови до збірки народних пісень, виданої у 1915 р.: «...Глибоко переконаний, що народна поезія і народна музика повинні, нарешті, зайняти належне місце у вихованні дітей, витіснивши ті бездарні, нібито дитячі вірші, які ще розповсюджені на нашому ринку»³.

Заслуговує на увагу і велика просвітительська діяльність В. О. Щепотьєва на ниві культури. Він брав активну участь у заходах Музичного товариства «Боян», виступаючи з лекціями перед концертами хору, яким керував відомий український композитор, диригент та музичний діяч Ф. М. Попадич. Причому з останнім їх єднала не лише спільна праця та любов до народної пісні, а й велика багаторічна дружба. Разом з хором Володимир Олександрович побував у багатьох населених пунктах Полтавщини, виступаючи перед різними аудиторіями⁴.

Лекції В. О. Щепотьєва, присвячені народним думам, пісням, були надзвичайно цікавими, насиченими найрізноманітнішими історичними та літературними екскурсами. Ось як характеризувала його лекцію під час концерту колядок газета «Полтавская речь»: «Лаконічно та яскраво лектор представив еволюцію колядки з часів язичества і до цієї пори. Лектор виклав не зовнішню історію, а еволюцію змісту самої колядки, зв'язок її з певною епохою. У цей спосіб... дозволив побачити в колядці не лише уславнення Христа, а й відображення життя українського народу»⁵.

Одним з перших виступив В. О. Щепотьєв як популяризатор творчості М. В. Лисенка. 25 березня 1913 р. у Полтаві вперше на Україні було відзначено роковину пам'яті композитора. Перед блискучим концертом В. О. Щепотьєв виступив з великою доповіддю «М. В. Лисенко. Його життя та художня творчість», яка лягла в основу майбутньої книги про великого генія української музичної культури⁶.

Обдарованість Щепотьєва, багатогранність його таланту вражали сучасників, які знали Володимира Олександровича як самобутнього композитора. В його доробку — пісні, романси, дуети, хори. Всього з 1896 по 1936 рр. В. О. Щепотьєвим було написано 108 музичних творів. Помітним явищем у музичній культурі стала опера «Семінаристи», лібретто до якої теж належить перу невідомого митця⁷.

Новий етап в житті і творчості В. О. Щепотьєва відкрив революційний 1917 р., в якому він побачив шлях до національного і культурного відродження України.

З 1917 по 1928 рр. діяльність Володимира Олександровича нерозривно пов'язана з Полтавським вчительським інститутом та історико-філологічним факультетом Харківського університету, об'єднаними у 1921 р. і реорганізованими в інститут народної освіти. Протягом 1921—1923 рр. В. О. Щепотьєв перебував на посаді ректора ІНО⁸. Удосконалюючись як фахівець, у 1926 р. він здобуває звання професора української та зарубіжної літератури і мовознавства⁹.

Професор Щепотьєв володів блискучим талантом лектора, приваблював викладачів і студентів своєю ерудицією і водночас глибокою людяністю. Серед його учнів було немало таких, що обрали літературу справою свого життя. Так, Г. Й. Майфет, навчаючись на фізико-математичному факультеті ІНО у 1921—1924 рр., одночасно слухав лекції з літератури. Враження було настільки сильним, що в 1925 р. він вступив до аспірантури інституту ім. Т. Г. Шевченка у Харкові, а після її закінчення викладав західноєвропейську літературу в рідному вузі¹⁰. Наслідуючи вчителя, пішов працювати викладачем літератури в Полтавський ІНО і Ю. Ю. Циганенко¹¹.

Вболіваючи за долю української мови, української національної культури, В. О. Щепотьєв гаряче вітав процес українізації, який розгорнувся на початку 20-х років, читав відповідні лекції вчителям і службовцям на спеціально створених короткотермінових курсах.

В контексті українського національно-культурного відродження В. О. Щепотьєв розглядав завдання популяризації творчості класиків української дожовтневої літератури. У 1918—1927 рр. він активно співробітничав у видавництві Полтавської спілки споживчих товариств, пише передмови до видань Т. Шевченка, П. Куліша, Б. Грінченка, П. Мирного та багатьох ін.¹²

З винятковою увагою ставився В. О. Щепотьєв до діяльності місцевих краєзнавчих товариств, громадських об'єднань. Він був одним з фундаторів Українського наукового товариства досліджування пам'яток старовини та мистецтва на Полтавщині, яке виникло влітку 1917 р. Доповіді, з якими він виступав на засіданнях Наукового товариства, відзначалися широтою проблематики, пильною увагою до найбільш актуальних і малодосліджених питань¹³.

Після реорганізації Товариства в 1924 р. і запровадження його як Наукового товариства при Всеукраїнській академії наук Володимир Олександрович обирається головою цього об'єднання дослідників рідного краю, докладає багато зусиль для налагодження плідних творчих зв'язків з громадськими організаціями, науковими установами¹⁴.

Значне місце в спектрі наукових інтересів голови Товариства при ВУАН займала пам'яткоохоронна робота. Він стояв, зокрема, біля витоків Полтавської окружної комісії по охороні пам'яток культури і мистецтва, яка внесла помітний внесок у збереження історичних скарбів Полтавщини¹⁵.

Професору Щепотьєву належала також заслуга в тому, що він одним з перших після смерті Панаса Мирного піклувався про увічнення його пам'яті, створення меморіального музею¹⁶.

Тісно переплелись наукові інтереси В. О. Щепотьєва з Полтавським державним музеєм, де дослідник завідував кабінетом фольклору та мови в історико-етнографічному відділі, яким керував К. В. Мащенко¹⁷. Будучи членом етнографічної комісії при ВУАН, Володимир Олександрович продовжував вивчати народну творчість, публікував статті в академічних збірниках¹⁸. Не полишав він і архівної справи. Протягом 1922—1925 рр. В. О. Щепотьєв очолював спочатку відділ історії революції Полтавського окружного архіву, а згодом і всю архівну установу¹⁹.

Про плідну наукову діяльність В. О. Щепотьєва свідчить той факт, що з-під його пера вийшло близько 100 найрізноманітніших робіт — книг, брошур, статей²⁰.

Без Володимира Олександровича Щепотьєва неможливо уявити мистецьке і театральне життя Полтави 20-х років. Людина з витонченим літературним і музичним смаком, він багато зробив для становлення художніх і театральних колективів, аматорських гуртків. Так, у 1921 р. брав участь в організації у Полтаві театральної студії, у 1925—1926 рр. завідував літературною частиною в трупі драматичного театру.

Щиру вдячність від української громадськості отримав В. О. Щепотьєв як перекладач на українську мову поетичних і драматичних творів. Наприклад, для постановки у Полтавському театрі ним була перекладена п'єса Е. Золя «Париж», для оперного театру, який існував у Полтаві протягом 1919—1926 рр., В. О. Щепотьєв переклав лібретто опер Гуно «Фауст» (1919 р.), Леонковалло «Паяци» (1919 р.), Монюшко «Галька» (1920 р.), Феррарі «Мадонніне намисто» (1925 р.). Ці опери звучали і в інших театрах України до 1930 р.²¹

Особистість В. О. Щепотьєва яскраво виділялася на небосхилі української культури. Він був щирим і патріотом, глибоким знавцем і палким пропагандистом.

Творчий злет цієї винятково обдарованої людини обірвали сталінські незаконні репресії. У березні 1928 р. серед кращих представників української національної інтелігенції він був притягнутий до кримінальної відповідальності у сфабрикованій справі «Спілки визволення України». Причиною арешту стало знайомство з академіком С. Єфремовим, який приїздив до Полтави у 1923 р. і спілкувався з багатьма представниками громадськості міста. Ці зустрічі трактувалися слідчими як початок створення націоналістичного осередку у Полтаві для підривної контрреволюційної діяльності²².

В результаті — чотири довгих роки заслання у містечку Славгороді Алтайського краю. Але і тут В. О. Щепотьєв знаходить в собі сили для активної творчої праці, вивчає життя і побут сибірських народів, збирає місцевий фольклор, пише музику до дитячих п'єс. Не пориваються і його наукові зв'язки. У 1929 р. на прохання академіка М. С. Грушевського вчений рецензує ряд книг, а протягом 1930—1931 рр. і сам надсилає до етнографічної комісії при ВУАН декілька впорядкованих ним збірників народних пісень²³.

У 1933 р. хоча і закінчився термін заслання, але Володимир Олександрович ще протягом року продовжував працювати вчителем російської мови у Славгородському сільськогосподарському технікумі. На рідну Полтавщину повертається у тридцять четвертому. Та жадана зустріч з отчим краєм була затьмарена заборонаю проживати у Полтаві і займатися викладацькою діяльністю. Ганебне тавро націоналіста позбавило Володимира Олександровича улюбленого заняття, відлучило від повнокровного життя. Разом з дружиною оселилися в с. Веприк Гадяцького району, де Щепотьєв займався перекладами поезії Беранже, відвідував бібліотеку, керував постановками сільського драмгуртка, акомпонував на різних музичних інструментах²⁴.

Словнений творчих сил та енергії В. О. Щепотьєв вимушений був вести ізольований спосіб життя, що морально гнітило його. Так пройшло три роки.

Репресивний механізм, запущений проти В. О. Щепотьєва в 1928 р., автоматично спрацював у 1937 р. в зв'язку з новою хвилею репресій. 22 вересня — новий арешт. Органи НКВС звинуватили його в проведенні контрреволюційної націоналістичної агітації, переховуванні націоналістичної літератури, приналежності до антирадянської організації. Слідство, виходячи з того, що В. О. Щепотьєв був однією з найавторитетніших осіб серед творчої інтелігенції Полтави, поставило його в центрі надуманої контрреволюційної організації: «Він керував і задавав тон всьому націоналістичному рухові в Полтаві» — засвідчено в одному з протоколів слідчої справи²⁵.

Щепотьєва спіткала трагічна доля багатьох мільйонів радянських людей, які не вписувались в рамки тоталітарної системи — він був розстріляний у листопаді 1937 р.²⁶

Реабілітація прийшла в 50-х роках. Додаткове розслідування встановило, що звинувачення було побудоване на неперевіренних і суперечливих матеріалах, з порушенням норм кримінально-процесуального кодексу, протоколи коректувались після того, як їх підписував звинувачений. Все це дало підстави президії Полтавського обласного суду 5 липня 1958 р. прийняти постанову про відміну вироку 1937 р., припинення кримінальної справи В. О. Щепотьєва за недоведеністю звинувачень.

Людмила БАБЕНКО *

Полтава

- ¹ Щепотьєв В. А. Главные темы религиозно-песенного творчества украинского народа в христианский период // Труды Полтавской ученой архив. комиссии. Вып. VII — Полтава, 1910. — С. 1—45; його ж: Демократические симпатии И. П. Котляревского (К 50-летию со дня освобождения крестьян). — Там же. Вып. VIII — Полтава, 1912. — С. 37—44; його ж: Книжный вариант одного из народных рассказов А. П. Стороженко. — Там же. — С. 46—48.
- ² Архів музею «Музична Полтавщина» при Полтавському музичному училищі.
- ³ Щепотьєв В. А. Народные песни, записанные в Полтавской губернии (с копиями) // Издание Полтавской губ. архив. комиссии. — Полтава, 1915. — С. 4.
- ⁴ Гришук Н. Федір Миколайович Попадич. — К., 1987. — С. 20—21, 23, 37—39.
- ⁵ Полтавская речь. — 1912. — 17 января.
- ⁶ Будишянець В. Славний музик Микола Лисенко. — Полтава, 1913.
- ⁷ Друг читача. — 1990. — 27 грудня.
- ⁸ Архів музею Полтавського педагогічного інституту.
- ⁹ Архів музею «Музична Полтавщина» при Полтавському музичному училищі.
- ¹⁰ Ротач П. Літературна Полтавщина // Архіви України. — 1966. — № 6. — С. 98.
- ¹¹ Архів УСНБ України по Полтавській області. — Спр. 15125с. — Арк. 28.
- ¹² Там же. — Спр. 6595. — Арк. 21.
- ¹³ Записки українського наукового товариства досліджування пам'яток старовини та мистецтва на Полтавщині. — Вип. I — Полтава, 1919.
- ¹⁴ ВР ЦНБ АН України. — Ф.Х, спр. 11931. — Арк. 1—2.
- ¹⁵ ЦДАЖР України. — Ф. 166, оп. 6, спр. 9119. — Арк. 16.
- ¹⁶ Записки Українського наукового товариства при ВУАН Вип. II. — Полтава, 1928.
- ¹⁷ Архів УСНБ України по Полтавській області. Спр. 15125с. — Арк. 24, 37.
- ¹⁸ Щепотьєв В. О. Етнографія і архівні матеріали // Етнографічний вісник АН України. — 1926. — № 2; його ж: Мова наших школярів. — Там же. — 1927. — № 3.
- ¹⁹ Друг читача. — 1990. — 27 грудня.
- ²⁰ Архів музею «Музична Полтавщина» при Полтавському музичному училищі.
- ²¹ Друг читача. — 1990. — 27 грудня.
- ²² Архів УСНБ України по Полтавській області. — Спр. 5179с. — Т. I — Арк. 236—237.
- ²³ Там же. — Арк. 241.
- ²⁴ Там же. — Арк. 243.
- ²⁵ Там же. — Арк. 78.
- ²⁶ Там же. — Т. 4. — Арк. 77.

* Текст подаємо (з незначним скороченням) за виданням: Реабілітовані історією. — Київ—Полтава: Рідний край, 1992.